— Що ж ти, сину мій, такий зажурений? І сльози вже спопеліли в очах твоїх спорожнілих, і голос твій вже котрий день стіни ці не чують. Сам себе на самотність ти засудив, навіть діти твої, твої любі донечки, з тобою не вітаються.

Що мовчиш? Чи й про сонце ти більше не мрієш, як нема уже сонця в серці твоєму? Не мовчи, чоловіче, хай то сповідь буде чи останнє до страти слово, та я тебе вислухаю.

Підвелася жінка, у розкішний темний одяг вбрана, вбрання дороге, золотом і сріблом шите, а черевички червоні, сап'янові. Відійшла до кам'яної стіни, що низьку стелю кімнати у в'язниці підпирала. Темне волосся в косу зібране, а коса колом вкладена, наче вінцем із жита вона коронована, і мовби сяє калинове намисто в напівтемній кімнаті, неволею сповитій.

Чоловік, що сидів за столом, у відчаї чоло обхоплюючи, й не поворухнувся, на її слова не зваживши. Дійсно порожньо було у його погляді, та не тьмяне світло в'язниці цієї його спустошило.

Жінка довго на в'язня дивилася, а потім мовила тихо:

— Зрада… Чому ж, сину мій, мене ти зрадив? Ти любив мене. Ти цінував мене. Ти торкався речей, пращурами твоїми зроблених, не руками, а душею, і пісні мої у серці твоєму лунали ніжним сумом і звитягою шляхетною. Чому ж зрадив ти мене, сину мій?..

— Втратив я той дар, — майже нечутно чоловік відповів, все ще рук від чола не віднімаючи. — Втратив я ті таємничі відчуття, як і матір улюблену втратив, — він затнувся на мить, біль спогадів долаючи. — Коли матір поховав, втратив. І навіть перстень мій, ще до Різдва Христова викуваний, став для мене простою прикрасою коштовною.

Він нарешті на світ подивитися зважився, та не на жінку.

— Не через матір пішов дар мій від тебе, як іде він від усіх, що мене зрадили. Чим же спокусили вони тебе, сину мій? Залякали чим? — без жалю запитувала вона, та й без знущання запитувала, наче всі відповіді і без того знала, та все одно запитувати мала. — Долею дітей тебе залякували? Гроші пропонували? Минуле відкрити обіцяли? Знущалися? Погрожували? Що говорили вони тобі? Як обдурити і зламати намагалися?

Тепер вже і вона в очі в'язня не дивилася, наче боляче їй було з тим порожнім поглядом зустрічатися.

— Ти ж новим Богданом бути мріяв, а повторив тільки зраду його. Ти ж хотів народ мій об'єднати та мене визволити, а лише влаштував собі коронацію пишну. Ти ж ледь життя за мене не віддав...

Жінка змовкла, і тихо у в'язниці стало, наче ні катів, ні варти у її стінах не було, а все одно не втечеш із в'язниці порожньої.

— Не за тебе, — твердо сказав чоловік із очима порожніми. — Не тебе я уявляв у думках своїх. Не тобі в храмі кланявся. Не твоїх співців прославляв. Не уявляв я тебе такою, яка ти насправді, — його очі спалахнули ненавистю, яка у порожнечі потонула.

— Не уявляв, — жінка підтвердила, усміхаючись. — То ти впізнав мене, сину мій, бо такий ти постав обурений, що я не подібна до тої, якою ти мене любив. І яка ж я була в серці твоєму?

— Молода, — чоловік замислився, — гарна дівчина у вінку з колосся і квітів, ніжна і беззахисна, що лише сміється і плаче.

— Я була такою, — відповіла жінка, — доки мене ти не зрадив.

Та чоловік не слухав її, ведучи думку невпевнену.

— Чи вже літня, шанована мати, ти являлась в уяві моїй, що дітей своїх понад усе любить і прощає всі вчинки їхні.

— Я була і такою, доки Богдан мене не зрадив. А цією матір'ю тепер іншу кликати почали, відмовивши їй в юні і в нічних таємницях.

Та знову не слухав жінку чоловік, як завжди окрім себе нікого не чуючи.

— Та не уявляв я тебе хижою і жорстокою, гордовитою панянкою, що в руках і вишивку, і зброю однаково ловко тримає. Тільки намисто у тебе, як насправді, і зачіска твоя, як жінки з мого народу носили. Не моя, не моя ти Україна!

Звівся на ноги він, крикнувши це, очі ненавистю палають, пальці в кулаках заніміли. Та жінка лише осміхнулася, гордовито на нього глянувши, лився піснею голос її.

— Заспокойся, сину мій, не твоя я уже Україна. Хай ти і мову мою гарно вивчив, хай і на моїй землі народилися діти твої. Не лютуй, я не ворог твій, до твоїх побратимів не належу, що вірно із тобою разом перед народом стояли. Не Богдан ти, лише тінь тьмяна його. Той по незнанню зраджував, а ти, чиє ім'я моїм народом прокляте, з волі власної.

Розтиснулися кулаки його, та очі все одно люттю і ненавистю ярилися.

— Тому і нема тут Богдана, бо пробачила я його ще тоді, коли розум втрачала, у цих стінах поневолена. Моєю була ця в'язниця, доки сестра моя названа мене не звільнила, страшну обіцянку взявши.

— Знаю я сестру твою бліду, — прошипів чоловік. — Наді мною вона стояла, життя і красу випиваючи. Однакові ви з нею, сестри названі.

— Лише у гордощах однакові, — сумно всміхнулася жінка, сестру названу згадуючи. — Могла б я віддати тебе їй чи ворогам недобитим на поталу як зрадника, та любила я тебе, хоч мене ти ненавидів. Як люблю я всіх синів і дочок моїх, хай невірних чи просто зневірених.

У бджолиному теплі й дзюркотінні джерел приходила я, очима людей, що згадали, хто їхня мати, дивилася я на тебе і їхніми голосами промовляла. А ти тішився славою, в якій вони тебе купали, а коли вкривали ганьбою, злився, що в крові потопити їх не можеш.

— Правда твоя, — чоловік безсило знову на стілець опустився. — Я боявся тебе в їхніх очах ясних. Я боявся тебе, поганко! Язичнице!

— Так, — солодко жінка погодилась. — Я така, і тому змогла життя твоє у сестри моєї названої викупити.

— Хай би вбила вона мене! — крикнув чоловік, та сили підвестися у нього не стало вже, давила неволею в'язниця на душу його. — Хай забрала би мене у небуття! Я себе через тебе зненавидів, всі дзеркала, що являли мені потвору, всіх твоїх вродливих дітей, в чиїх очах я читав жаль, я зненавидів. Хай би вбила...

Він схлипнув, бо ще нікому не зізнавався, що душу його занапастило.

— Повернулась би до тебе твоя врода, як до мене воля моя поверталася. Ти долю свою із моєю пов'язав. Не я. Та не в тому причина твоєї зради, — посуворішав голос її. — Ще до того була в тобі ненависть до дітей моїх і страх переді мною. Не бреши, людей одуриш — не мене!

Відбилися від стін в'язниці її слова грізною луною.

— То про що нам тоді говорити? — зло прошипів чоловік. — Як ти все про мене знаєш, чужинко. Віддай мене ворогам чи своїм ясним соколам, що називають мене слабким зрадником.

Зупинилась жінка на півдорозі до виходу, замислилась, повертаючись.

— Не віддам я тебе ворогам чи моїм ясним соколам. Не проллється твоя кров, бо з твоїм іменем на вустах йшли мене з полону визволяти. Скоро будуть тут мої вірні сини і донечки, разом полетимо ми край наш рідний, розорений, до життя повертати, щоб знову жита золоті колосилися, діти сміялися, неволі не знаючи, і співали дівчата то журливо, то закохано мовою рідною. А ти, сину мій невірний, тут залишишся.

Замовкла жінка, зневагою на мить заплело її погляд гострий, та одразу поборола вона те почуття. Зняла калинове намисто, поклала його на стіл. Живим вогнем світилося те намисто, і в'язень від нього посунувся, очі заплющуючи, наче намисто його сильніше за сонце сліпило.

— То кров моя, що не пролилася в час мого визволення, — мовила жінка, гордою панянкою вбрана. — Кров та вогонь. Як піде з серця твого зрада, і присягнешся ти у вірності землі своїй рідній, то торкнися намиста мого, і знову босоногим хлопчиною у вишиванці першій, улюбленій, побіжиш моїми ланами зеленими, сонця схід зустрічаючи. Вільним станеш ти знову. А як не піде зрада з твого серця, то спалить тебе мій вогонь. Смерть собі заподієш.

Вона пішла до дверей, які відчинилися самі собою, осміхнулась, наостанок кинувши:

— Та не покличеш ти сестру мою названу, у бліде вбрання вдягнену, бо боїшся ти смерті. А на мене вже чекає зграя птахів вільних, що на них

обернулися ясноокі дочки і сини мої вірні. Прощавай. Більше не побачимось ми.

Пішла жінка, зачинилися двері. Злетіла до сутінкового неба вільна зграя, у край людський прямуючи.

Залишилося на столі у порожній в'язниці, де ні катів, ні варти немає, та один в'язень самотній, калинове намисто, що живим вогнем виграє.

Тихо у в'язниці, спить зрадник, бачить уві сні себе босоногого, вільного. Та душа у нього не вільна від зради зосталася.

А птахи злітають все вище, і сонце веде їх у людський світ і фарбує золотом їхні чарівні крила, щоб сліпило те золото, сонцем і волею дароване, очі зраді і заздрості.

Опустилася зграя, людьми обернувшись, на край поля біля малого селища. Хилить вітер спіле жито, й небеса вже на землі людській світанням розгоряються.

Мовчать люди ясноокі, стоять непорушно, як військо вірне, майже всі молоді на обличчя, а душі, як і земля ця, вічні.

Розплітає косу жінка, а волосся її світлішає, із житом одного кольору набуваючи.

Та не тільки вітер колосся до землі пригинає, підбігла до жінки мала дівчинка, у вишиванку вбрана. Зняла з шиї калинове намисто, жінці гордовитій простягнула. І заграла в руках дівчинки дивними вогненними барвами проста прикраса.

Опустилася жінка на коліна перед дитиною, як до того лише перед сонцем і степом ставала, прийняла дарунок із невинних дитячих долонь. Заплакала тут дитина, панянку гордовиту впізнавши.

— Україно, моя ти Україна. Моя, — шепотіла крізь сльози щаслива дівчинка.

І вітав вітер, житами блукаючи, її повернення. І вітало сонце, хмари вогнем фарбуючи, її повернення. І вітали люди ясноокі, давню пісню волі співаючи про її повернення.

І стояла Україна, за руку дівчинки малої тримаючись, перед військом своїм, відчаю і порожнечі не скореному.

І стелило знову юне сонце їй шлях, та не кров'ю, а чарівним вогнем і золотом, що в серцях людських віддавна жили.

А тепер і в світі людському оселилися.